

Népi játékok tanítása az óvodában

A hagyományos közösségekben a gyerekek a játékokat egymástól tanulták. A csapat tudta a játékot, játszottak, aki újonnan állt be, utánozta a többieket, úgy tanulta meg. A szó mai értelmében oktatás, tanítás nem volt: a gyerekek utánzással tanultak.

Ez bizony sokszor ma is így van, csak nem mindig vesszük észre. A gyerekek utánozzák a szülőket, nagyszülőket mindennapi tevékenységeikben: ha együtt mosunk kezet, nincs arra szükség, hogy oktassuk őket, hogyan kell beszappanozni a kezet. Azt már inkább szokták tanítani, hogy hogyan kell fogni a kanalat, villát, amikor asztalhoz ülnek, pedig erre sem volna szükség, ezt is megtanulhatnák úgy, hogy utánozzák a felnőtteket. Ma azonban egyre inkább átsző mindent a didaktika, egyre többen meg vannak arról győződve, hogy a gyerek csak akkor tud megtanulni bármit is, ha alaposan elmagyarázzuk neki.

Ez bizony nem így van, s elég a hagyományos közösségek életére gondolnunk, hogy erre ráébredjünk. Senki nem töltötte azzal napjait, hogy a kicsit gardírozza, mindent magyarázzon neki, hogy így csináld, úgy csináld. Ráadásul a magyarázatokat a gyerekek egy bizonyos életkor alatt nem is értik: ha pl. a kétévesnek elkezdjük magyarázni, hogy így tedd a lábad meg úgy tedd a lábad, így csinálj a kezeddal meg úgy csinálj a kezeddal, annak nem lesz haszna. Nemcsak az óvodások, hanem a kisebbek és a nagyobbak is nézték, látták, hogy mit hogyan kell csinálni, és ők is úgy csinálták. Talán elfogadható példa erre a népi hegedűsök dinasztíája: a gyereket nem tanították a fogásokra, fekvésekre, ujjmozgatásra, hanem a kezébe adtak egy hangszert (persze nem óvodáskorban, hanem amikor már nagyobbacska volt), ő pedig odaállt apja mellé és nézte, hogy mit csinál, s ő is próbálkozott. Azt eléggé valószínűnek tartom, hogy az apa otthon is mutatta neki, hogy mit kell csinálni, hogy a megfelelő hang kijöjjön abból a hangszerből, de abban biztos vagyok, hogy elméleti előadásokról nem volt szó, inkább arról: „Nézd, így kell csinálni, csináld utánam!”

Ez volna a megfelelő oktatási módszer – főként a kisebbek számára – ma is, de ma mindent átsző a didaktika, s lassan a járást is igyekeznünk elmagyarázni a kicsinek, hogy hogyan emelje és hogyan tegye le a lábát. Valaha egy előadásban egy vezető óvónőtől azt hallottam, hogy a „Hatan vannak a mi ludaink” szövegű népi játékdal éneklése közben körbe kell állni, terpeszbe nyitni a lábakat, és egyik lábról a másikra billegni. Amikor megkérdeztem, hogy ez mire jó, az volt a válasz, hogy a gyerekeknek meg kell tanulniuk a egyenletes testsúly-áthelyezést. Döbbenetemben a torkomon akadt a levegő, hiszen az egyenletes testsúly-áthelyezést a gyerek már akkor is megtanulja, amikor elkezd járni, futni, egyik lábáról a másikra kerül a testsúly.

További „élményem” volt, hogy minden előadásom alkalmával, amit óvónőknek tartottam, igyekeztem lebeszélni őket arról, hogy a „Hajlik a meggyfa” szövegű játék közben a középen álló felemelt kézzel jobbra-balra hajladozzon. Ebből a játékból 2017. januárjában 161 változat található a MTA BTK Zenetudományi Intézet gyűjteményében, de egyikben sem szerepel a hajladozás: az óvodai játszásban ez annak a didaktikus törekvésnek köszönhető, hogy a gyerekek lássák, hogyan hajladozik egy meggyfa, hátha anélkül nem tudják. Egymás után sorakoztattam az érveket ez ellen a szemlélet ellen. Az egyik az volt, hogy játék nem a meggyfáról szól, hanem arról, hogy aki középen áll, kit fog választani. A másik, hogy mit kezdenek azzal a szövegváltozattal, hogy „Érik a meggyfa” vagy „Termett a meggyfa”: az első gyakori szövegváltozat, ezzel a szöveggel kezdődik 66 játék, Termett a meggyfa szöveggel csak 6, de az is létezik. Erre általában nem jött semmi válasz az óvónőktől, mert nekik a „Hajlik a meggyfa” szöveg jutott, azt tanították mindenhol a Dunántúltól Szatmárig, az volt benne a könyvben. Egy ideig a harmadik érvre sem jött válasz, ami az volt, hogy a „Kis kacsa fürdik” játékban sem utánozzák a fürdést. Egyszer azonban egy óvónő közbekiáltott: „De igen!”, és úszó mozdulatokat mutatott, a mellúszás kartempóját, hogy a középen álló azt mutatja a dal közben. Megint volt alkalmam valamitől elszörnynedni.

Miért nem vagyunk hajlandók a gyerekeket értelmes lényeknek tekinteni, akik nyitott szemmel-füllel járnak a világban? Agyuk olyan, mint a szivacs, mindent magába szív és elraktároz. Szeretett és joggal csodált adatközlőink, akik száz és száz versszakkal dalolnak ezernél több dalt: keservest és más lírai dalokat, balladákat, különféle szokásokhoz kapcsolódó dalokat, nem az iskolában, énektanártól, könyvből tanulták azokat, hanem a felnőttektől hallották és megjegyezték, ahogy a népmeséket is. Fűrni-faragni, építeni, különféle eszközöket készíteni is úgy tanultak a gyerekek, hogy nézték apjukat vagy más felnőtteket, hogy azok hogyan csinálják, és utánozták őket. A kislányok babázása ma is utánzáson alapul, ezt a játékot ma sem tanítják sehol: akinek van kistestvére, azt utánozza, ahogyan anyja bánik a kicsivel, akinek nincsen, az óvodás, iskolás játékot játszik a babával vagy babákkal.

Nézzük, mit kezdhetünk a játékokkal az óvodában, hogyan használhatjuk ki a kicsik és nagyobbak utánzáson alapuló tanulási készségét.

A sorozat hatodik részében (mozgásos ügyességi és erőjátékok 2.) többek között a guggolós körjátékok is szerepeltek. Ha nekiállok magyarázni, hogy most mi fog történni, a kicsik megunják, ami a végén oda vezet, hogy a játékot kötelességszerűen elfogadják, de nem a legélvezetesebb, legnagyszerűbb szórakozást látják benne, hanem számos „munkájuk” egyikét, amit pontosan meghatározott módon kell csinálni. Ne álljunk neki magyarázni. Még egy fontos dolog: óvónő barátnőmtől tanultam, hogy a szöveget és a dallamot nem szabad külön tanítani, azoknak együtt kell a gyerek vagy felnőtt fejébe kerülni, hiszen összetartoznak. Ugyanez érvényes a dal közben végzett mozgásra is: ha előbb megtanuljuk a dalt, aztán a közben végzett mozgást, nem lehetetlen, de nem is könnyű összehozni őket. Sokkal egyszerűbb, ha együtt tanulják a dalt és a mozgást: annyit mondhatunk, hogy álljanak körbe, bár ha fölállunk és megfogjuk két gyerek kezét, jön a többi is, és ha mindenki megfogja két másiknak a kezét, abból bizony kör lesz. Ezek után egyszerűen induljunk el körbe, és énekeljük a dalt („Keringő bába”, „Kerem borsó”, „Én kis kertet kerteltem”, „Ég a gyertya, ég” stb.). Olyat még nem láttam, hogy ilyen esetben a gyerekek ne indultak volna el, és ha tudják, hogy most nem az óvónéni szóló produkciójáról van szó, próbálgatják is a dalt rögtön. A végén az óvónéni leguggol. Ha valaki azt gondolja, hogy előadást kell tartani arról, hogy a dal végén le kell guggolni, akkor sajnálatos módon soha nem játszott még gyerekekkel, de felnőttekkel sem. Ha az, aki a játékot tanítja, egy szó nélkül leguggol a dal utolsó szótagjára, mindenki más is le fog guggolni, és a hároméves is megérti, miről van szó. Igazolásként felidézhetem, hogy amikor térdfájás miatt nem tudtam leguggolni, csak a térdemet behajlítani, minden óvónő, akit tanítottam, behajlította a térdét: azt külön kellett mondanom, hogy le kell guggolni, csak nekem nem megy. Néhányszor elmondjuk a dalt körbejárás közben, a végén leguggolunk: a kicsik is kiválóan megtanulják. Nem kell szöveget szavalni, nem kell dallamot szolmizálni, nem kell előadni, hogy mit fogunk közben csinálni: bízni kell a gyerekekben, hogy utánozni fognak minket.

A sorozat 5. részében megjelenik a versenyfutás – árus játék: itt az egyszerű utánzás akkor elég, ha két óvónő tanítja a játékot egyszerre. Magam egyedül tanítottam: körbejártam a körön kívül, megálltam valaki mögött, és megkérdeztem: „Hogy a kakas?” Ő persze nem tudta a választ, hát súgtam: „Három garas.” Megismételte. Amikor végig elmondtuk ilyen módon a szöveget, mondtam: „Hát akkor szaladj!” Elindultam a kör mellett az egyik irányba, s ha ő utánam szaladt, mondtam: „Nem erre, a másik irányba!” Szaladt, én általában előbb odaértem, beálltam, s mondtam: „Most te válassz valakit, akivel beszélgetsz!” Gyorsan megtanulták, s ha valaki elakadt a szövegben kiségitettem, harmadik-negyedik alkalommal már a többiek segítettek. Az a fontos, hogy a játék izgalma megmaradjon: a tanulásnak igen jól tesz, ha a játszók nem tudják, mi fog következni, ez ébren tartja a figyelmet.

Pontosan így tanítottam a csülközést, métázást is, persze nem óvodásoknak, hanem nagyobb, 8-12 éves gyerekeknek. A csülközés tanítása úgy történt, hogy megmutattam,

hogyan kell dobni a botot, s ha a csülök nem dőlt el, mondtam, hogy az a cél, hogy eldőljön. A többiek sorban dobták a botjukat, s amikor a csülök eldőlt, mondtam: „Most mindenki fusson a botjáért, és vissza az ütvonal mögé! Te meg állítsd föl a csülköt, és fogj meg valakit!” A második mondat persze a csósznek szólt. Ha közben a csülök újra eldőlt, mondtam, hogy a megfogás nem érvényes, s ha valakit az ütvonal mögött fogott meg, mondtam, hogy az nem érvényes, addig kell, amíg nem ér az ütvonalon túlra. És így tovább: minden szabályt akkor mondtam, amikor az a helyzet előállt. Ha valakit a csósz akkor fogott meg, amikor az még nem vette föl a botját, az nem volt érvényes, ha ott álltak a botnál egymással szemben, s a többiek már visszafutottak, mondtam a botos játszóknak, hogy otthagynak a botját, majd legközelebb fölveszi stb. A gyerekek könnyen és gyorsan megtanulták és nagyon élvezték a játékot.

Tudni kell, hogy a játék célja az, hogy a gyerekek jól érezzék magukat benne, s ki nem mondott cél, hogy fejlődjenek, ügyesedjenek. Az eszközkezelés, a kezűgyesség pl. játékkészítéskor, a fürgeség, ügyes mozgás, az izmok erősödése, a leleményesség pl. a bújócskázásban az elbújáskor, a szellemi képességek (beszédkészség, memória, kitalálás, önfegyelm stb.) mind fejlődik a különféle játékok játszása közben – csak ne ezért játsszunk a gyerekekkel. Mindenki utálja, ha őt fejleszteni kívánják, de imád játszani: ha ugróiskolázunk (sántikázunk, ickázunk stb.), lelkesen ugrál az ábrában, de ha előadjuk, hogy most az egyensúlyérzékét fejlesztjük vagy a különféle ugrásfajtákat fogják megtanulni, a lelkesedés korántsem lesz akkora. A játék fejleszti a gyerekeket, az, hogy jól érzik magukat közben, motiválja őket: ne rontsuk el az örömet, és ügyes, izmos, leleményes, jó tartású gyerekek, fiatalok lesznek belőlük, akik felnőtt korukban is szívesen játszanak. Mi lehet ennél szebb cél?